

kozni. Még a feketéről is. Tudja, hogy ami történt, nem igazságszolgáltatás, hanem gyilkosság. Nem hoz megnyugvást, csak újabb halált, félelmet, terrort és ellentertort. Nem vég, hanem kezdet. Megérzi, hogy „a tragédiának sohasem lesz vége”.

A tragédiának nincs vége

„Hiába tökélem el, hogy őszinte részvétellel szemlélem, ez a költő mindig borzongást, iszonyt keltett bennem, mint egy természettől szépnak szánt test, amelyet gyógyíthatatlan nyavalya roncsol” – írja Goethe a neki hódoló Kleistről.

Am az ezredvég felé haladva mind több tekintet fordul el a klasszikus kancellárról, és szegeződik „a borzongást és iszonyt keltő” Kleistre, aki „az ellentmondás megátalkodott szellemétől” fertőzött a lócsiszár „egyedi esetéből alapos és következetes hipochondriával a világ folyására egyetemesen érvényes következtetéseket” vont le. A tébolyba hajló világállapot a mitosszá lett lócsiszár szellemét lebbenti elénk, hívják a szellemet Coalhouse Walkernak vagy másként.

A Morgan-ház elfoglalásakor Apában felötlik a kérdés, vibrál, csapong, majd testet ölt: „Vagy a méltatlanság, ha egyszer megtörténik, olyan világmindenség tükre, amelyben a logika és a józan ész minden törvénye a visszájára fordul?”

Igen. Igen.

(Kleist szövegét Kardos László, Doctorowét Göncz Árpád fordításában idéztük.)

Vladimir Nabokov

AZ UTAS

Bratka László fordítása

– Bizony, az élet tehetségesebb nálunk – sóhajtott fel az író, miközben cigaretája hosszú papírszopókájával ütögette tárcája fedelét. – Néha olyan témákat teremt... Hol vagyunk mi hozzá képest?! Lefordíthatatlanok, átadhatatlanok a művei...

– A szerző minden jogot fenntart magának – mosolygott a kritikus, egy szerény, rövidlátó férfi, akinek hosszú, mozgékony ujjai voltak.

– Úgyhogy csak huncutkodni tudunk – folytatta az író, és szórakozott mozdulattal a kritikus üres kupicájába dobta a gyufát. – Csak azt művelhetjük az alkotásaival, amit a filmrendezők a híres regényekkel. Egy rendezőnek az számít, hogy szombat este ne unatkozzanak a szobalányok, ezért a felismerhetetlenségig megváltoztatja a regényt, kiforgatja, kihagy belőle ezer apró részletet és új epizódokat, új szereplőket agyal ki. És mindezt azért, hogy a kívánalmaknak maradéktalanul megfelelő, az elején a jót, a végén a bűnt kárhözható film legyen belőle, amely, és ez a legfontosabb, meglepő, ám mindent megoldó végkifejlettel van ellátva. Mi ugyanígy alakítgatjuk az élet adta témákat, amint valami feltételezett harmóniára és művészi tömörségre törekszünk. A saját agyszüleményeinket gyúrjuk össze a nyers plágiummal. Úgy érezzük, hogy túl elnagyoltan, egyenetlenül ír az élet, túlon túl kócos a zsenije, és az olvasók kegyét ke-

resvén, akkurátus kis elbeszéléseket szabunk ki áradó regényeiből – ad usum delphini. Engedje meg, hogy e témához kapcsolódva elmeséljek egy történetet.

Expresszvonaton utaztam, hálókocsiban. Szeretem az úti beköltözködést, a hűvös ágyneműt, az állomások fényeit, amint egyszer csak megmozdulnak és elindulnak hátrafelé az ablak fekete üvege mögött. Emlékszem, milyen kellemes érzéssel töltött el, hogy üres a fölöttem lévő ágy. Levetköztem, a fejem alá tett kézzel hanyatt feküdtem, és a keskeny kincstári takaró könnyedsége kimondottan édes volt a szállodai párnák puffadtsága után. Egy ideig hagytam, hogy gondolatok kergessék egymást a fejemben – akkoriban kisregényt akartam írni a vonat-takarítónőkről –, majd lekapcsoltam a lámpát, és nagyon hamar elaludtam. És most engedje meg, hogy az olyan elbeszélésekben, amilyenek ez is ígérkezik, gyakori fordulattal éljek: „Arra ébredtem, hogy...” Ámbár ami ezután következik, már nem áraszt ilyen áporodott szagot. Tehát arra ébredtem, hogy ott van előttem valakinek a lába.

– Kérem? – szólt közbe a kritikus, és előrehajolva fölemelte a mutatóujját.

– Ott volt előttem valakinek a lába – ismételte az író. – A fölkében világos volt, a vonat éppen egy állomáson állt. Hatalmas férfiláb volt, a nagylábujj kékes körmével kilyukasztott, durva, pepita zokniban. Döckösen állt az arcom előtti lépcsőfokon, s gazdája, akit eltakart a felső ágy, éppen akkor készülődött, hogy egy utolsó erőfeszítéssel a felső ágyra lóduljon. Volt alkalmam megszemlélni a lábát, a fekete alapon szürke kockás zoknit és a kövér lábikra oldalán a zoknitartó lila ipszilonját. A hosszú alsónadrág kötött anyagából visszataszítóan meredeztek a szőrszálak. Úgy mindenestül gusztustalan volt ez a láb. Megfeszült, amig néztem, kétszer megmoccordult az izmos nagyujja, végül ruganyosan ellökődött a létrafokról, és föllibbent. Föntről krákogás, cupogás – olyan hangok hallatszottak, amelyekből arra következtethettem, hogy a férfi alváshoz készülődik. Aztán kihunytt a fény, és néhány pillanat múlva elindult a vonat.

Nem tudom, hogyan magyarázzam, de rám pusztító hatást gyakorolt ez a láb. Pepita, lány fürtelem volt. És felzaklatott, hogy az egész emberből csak ezt a gyalázatos lábat ismerem, és nem az egész alakját, arcát. Most úgy tűnt, hogy lejjebb ereszkedik a sötét, fekete mennyezetet alkotó ágya, és mintha a súlyát is éreztem volna. Bárhogy próbáltam is magam elé képzelni éjszakai útitársamat, egyre a lyukas gyapjúzokniból meredező hatalmas köröm ragyogott a szemem előtt kékes-gyöngyházzsínben. Szörnyű persze, hogy ilyen apróságok izgatnak, másrészt viszont: nem éppen az író az az ember, akit apróságok izgatnak?

Nos, nem jött álom a szememre. Füleltem, hogy horkol-e láthatatlan útitársam. Úgy tűnt, hogy nem horkol, hanem nyöszörög, viszont, mint tudjuk, az éjszakai kerékkatolás fogékonnyá teszi az embert a hallucinációkra. Mindazonáltal nem tudtam megszabadulni az érzéstől, hogy szokatlan hangok kélnek fölöttem. Kissé fölemeltem a fejem: már tisztábban hallottam a hangokat. A fölöttem fekvő férfi zokogott.

– Hogy mondta? – vágott közbe a kritikus. – Zokogott? Aha, aha. Elnézést, rosszul hallottam – azzal visszaejtette kezét a térdére, és félrebillentett fejével hallgatta tovább az író.

– Igen, zokogott, és iszonyú volt a zokogása. Fuldoklott, hangosan fújta ki a levegőt, mintha egy liter vizet ivott volna előtte egy hajtásra, majd csukott szájjal hüppögött – a kotkodácsolás szörnyű paródiája volt ez –, és megint belégzés következett, aztán zokogva kifújta a levegőt, de most már, a hahaházó hangból ítélve, tátott szájjal. És mindez a kerékcattogásnak – amely azzá a guruló létrává alakult, amelyen emelkedett, süllyedt a zokogása – az ingatag alapján. Mozdulatlanul feküdtem, figyeltem a sötét-

ben, miközben éreztem, hogy végtelenül ostoba képet vágok, hiszen igen kínosan érinti az embert, ha egy idegen sírását hallja. Aztán még az az akaratlan kapcsolat is fönnállt köztünk, hogy ugyanazon részvétlenül robogó vonat egyazon kupéjának két ágyán fekszünk. És nem hallgatott el, nem hagyott nyugton az iszonyú hüppögés, és mindketten – alul én, aki hallgattam, fölül ő, aki zokogott – óránként nyolcvan kilométeres sebességgel, oldalt fekvé röptünk az éjszakai messzeségbe. Később mintha abbahagyta volna, ám alig szántam el magam az alvásra, újból felbugyogott a zokogása, sőt mintha most még a bensejéből előtörő hangon, a hüppögő sóhajokkal váltogatva, szavakat is mondott volna. Aztán mégis elaludtam, reggel fél hatkor a kalauz felrántotta az ajtót, fölébresztett, és én az ágyamon ülve, a felső fekhely szélét kocogtató fejjel, gyorsan öltöztem. Mielőtt bőröndökkel a kezemben kiléptem volna a folyosóra, fel-pillantottam, de útitársam, még a takarót is a fejére húzva, nekem háttal feküdt. A folyosó világos volt, éppen csak fölkelt a nap, és a vonat kék, friss árnyéka a fűvön, bokrokon kocogott, hajlottan a rézsűkre huppant, elcikkánó nyírfák törzsén villogott; majd vakítóan felszikkasztott a mező közepén egy hosszúkas tó, elkeskenyedett, ezüst hasadékká hegesedett, szapora dohogással hátrafelé hőkölt egy házikó, egy sorompó, csapott egyet az országút-korbács... és ismét szédítően, fényfoltos oszlopsorként siklottak tova a napfény kiugratta nyírek. Rajtam kívül két, puffadtra aludt, sebtiben kifestett arcú hölgy és egy velúrkesztyűs, útisapkás öregúr állt a folyosón. Gyűlölköri korán kelni – a világ mámorító hajnala képtelen kárpótolni az édes álom reggeli óráiért –, és csak mogorván biccentettem, amikor a kisöreg megkérdezte, hogy: „Maga is lekaszálódik X.-ben?” És megnevezte a nagyvárost, ahová tíz-tizenöt perc múlva meg kellett érkeznünk.

A nyírek hirtelen szétrebbentek, a nagy igyekezettől csaknem a vonat alá kerülve, féltucatnyi ház rohant le egy dombról, majd villogó üvegekkel biborvörös gyár lépkedett tova, egy ötöles hirdetőtábláról ránk ordított valaki csokoládéja, megint gyár-épület jött, üvegablakok, kémények; egyszóval az folyt, ami akkor folyik, ha egy nagyvároshoz közeledünk. Ám aztán, legnagyobb meglepetésünkre, a szerelvény remegve fékezett, és megállt egy üres feltételes megállóban, ahol, legalábbis azt hinné az ember, semmi keresnivalója egy expresszvonatnak. Azon is csodálkoztam, hogy néhány rendőr áll a peronon. Lehúztam az ablakot, és kihajoltam. „Húzza fel!” – mondta udvarias hangon az egyik rendőr. Izgalom fogta el a folyosón állókat. Éppen elment mellettünk a kalauz, megkérdeztem, hogy mi történt. „Valakit keresnek a vonaton” – válaszolta, és pár szóval, sebtében elmondta, hogy a városban, amelyen átjöttünk éjszaka, bűntény történt este; egy férfi agyonlőtte a feleségét és a felesége szeretőjét. A hölgyek felkiáltottak, a kisöreg megcsóválta a fejét. Két rendőr és egy bukmékerre hasonlító, pirospozsgás arcú, gömbölyű, keménykalapos nyomozó lépett a folyosóra. Megkértek, hogy menjek vissza a kupéba. A rendőrök a folyosón örködtek, a nyomozó pedig végigjárta a kupékat. Megmutattam neki az útleveletem. Kivörösödött szemével végigsöpört az arcomon, és visszaadta a papírjaimat. Ott álltunk a szűk helyiségben, és a felső ágyon mozdulatlanul feküdt a takaróba burkolt fejű, sötét alak. „Ön kimehet” – mondta nekem a nyomozó, és a felső ágy felé nyúlt. „Az iratait, kérem!” A takaróba burkolt férfi horkolt. A nyitott ajtónál álltomban hallottam a horkolását, és úgy tűnt, még ott rezeg benne az éjszakai zokogás visszhangja. „Ébredjen fel, kérem!” – szólt hangosabban a nyomozó, és valami professzionális mozdulattal megráncigálta a szürke takaró szélét a férfi nyakánál. Az megmozdult bár, de horkolt tovább. A nyomozó

megrázta a vállát. Szinte önkívületbe estem, elfordultam, és kinéztem az ablakon, de nem láttam semmit, mert egész lényemmel azt figyeltem, hogy mi történik a kupében.

És képzelje, semmi rendkívüli nem történt. A férfi álmosan felmordult, a nyomozó határozott hangon elkérte a papírjait, határozott hangon megköszönte, kilépett a kupéból, és bement a következőbe. Ez minden. Pedig, gondolhatná az ember, mennyivel remekebb lett volna – legalábbis az író szempontjai szerint –, ha erről a förtelmes lábú, zokogó utasról kiderül, hogy ő a gyilkos; milyen remek magyarázat lett volna a könynyeire, és főképp, milyen remekül illeszkedik éjszakai utazásom és a róla szóló rövid elbeszélésem keretei közé. Am úgy látszik, hogy a szerző – az élet – elképzelése, mint mindig, most is ézerszer remekebb volt.

Az író felsóhajtott, elhallgatott, és szétrágott, szétmorzszolt szopókájú, rég kialudt cigarettáját szivogatta. A kritikus ráfüggesztette jószágos tekintetét.

– Vallja be – szólalt meg ismét az író –, attól a pillanattól, amikor a rendőröket elvittem, biztos volt benne, hogy az én zokogó emberem a gyilkos!

– Ismerem a maga stílusát – mondta a kritikus, s ujjja hegyével megérintette beszélgetőtársa vállát, majd a rá jellemző mozdulattal vissza is húzta kezét. – Ha detektív-történetet írna, akkor nem azt tenné meg gyilkosnak, akire egyetlen szereplő sem gyanakszik, hanem azt, akire a lelegejétől mindenki. És éppen így vezetné tévútra a gyakorlott olvasót, aki megszokta, hogy nem olyan egyszerű kinyitni a titkos szelencét. Tudom, hogy a lehető legtermészetesebb megoldással szereti tálalni a meglepetésélményt. De azért ne élje bele magát nagyon! Az életben nagyon sok a véletlen, de nagyon sok rendkívüli dolog is van. A szónak megadatott az a magasztos kiváltság, hogy a véletlent rendkívülivé, a rendkívülit pedig ne véletlenszerűvé tegye. Ebből az esetből, ezekből a véletlenekből egy tökéletes elbeszélést írhatott volna, ha az emberét teszi meg gyilkosnak.

Az író ismét felsóhajtott:

– E-egen. Gondoltam rá. Kiegészíteném néhány részlettel. Utalhatnék rá, hogy a gyilkos szenvedélyesen szerette a feleségét. Bármit kigondolhatnék. Csak nem tudom, és ez a baj, hogy az élet nem valami mást, valami sokkal mélyebb, finomabb dolgot tartott-e szem előtt. Az a baj, hogy nem tudom, miért zokogott az a férfi, és soha nem is fogom megtudni.

– Szót kérek – mondta lágyan a kritikus. – Maga, az író, legalább valami hatásos végkifejletet alkalmazhatott volna. Mondjuk, azért sírt a hőse, mert elvesztette levéltárcáját a pályaudvaron. Volt egy ismerősöm, egy rendkívül katonás külsejű férfi, aki hangosan sírt, ha fájt a foga. Nem, köszönöm! Ne töltsön többet! Elég, éppen elég volt.